

Sosyal Değerler Emek ve Sosyal Edebiyata Dair Bazı Düşünceler

Osman Sarı*

Özet

İnsanların faaliyet ve davranışlarının ölçüsü olan, onların maddi ve manevi ihtiyaçlarını gidermeye yarayan ve onları diğer varlıklardan ayıran ilkelere veya araçlara sosyal değerler diyebiliriz.

Sosyal değerlerin en başta gelen özelliği faaliyet ve davranışlarımızın ölçüsü (veya kriteri) olma özelliğidir. Yani sosyal değerler doğru ile yanlışın, iyi ile kötünün, güzel ile çirkin olanın, hak ile zulmün ne olduğunun anlaşılmasında bize ölçüler, kriterler sunmaktadır.

Sosyal değerlerin diğer özellikleri insana özgü olması, evrensel olması, çift kutuplu olması, kendi aralarında bütünlük ve paralellik içinde olmasıdır. Bunlara ek olarak sosyal değerlere sahip olmak biz insanlara mutluluk, eksikliği ise mutsuzluk verir. Sosyal değerlere ihtiyacımız ise bütün ihtiyaçların üzerindedir.

Sosyal değerlerin kendi içinde bir sistem oluşturup oluşturmadığı ya da nasıl sınıflandırılacağı üzerinde önemle durulması gerekir. Sonuçta sosyal değerleri maddi değerler ve manevi değerler olmak üzere ikiye ayırabiliriz. Emek ise hem maddi hem de manevi değerlerin bir arada bulunduğu bir sosyal değerdir. Edebiyatın da sosyal değerlerden biri olan estetik değerlerin içinde yer aldığını, onun da sosyal sorunlara daha çok yönelerek bir sosyal edebiyat düzlemine doğru kayması gerektiğini belirtmeliyiz.

Anahtar Kelimeler: Değer, Sosyal değer, Değer çeşitleri, Emek değeri, Hakikat değeri, İyilik değeri, Güzellik değeri, Adalet (hak) değeri, Değerlerin özellikleri

Some Thoughts on Social Values, Labour and Social Literature

Abstract

It can be told that social values those principles or instruments measures of people's activities and behaviors, to serve for their physical and spiritual needs, principles or instruments that separate them from other beings.

The leading feature of social values is being measure (or criteria) of our activities and behaviors. Namely, social values offers dimensions and criteria on understanding of what is right and wrong, good and evil, beautiful and ugly, justice and tyranny.

* Yrd. Doç. Dr., Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Hukuk Fakültesi, İstanbul/Türkiye, osari@fsm.edu.tr

Other features of social values are, to be unique to human beings, to be universal, to be a double pole, integrity and parallel to each other. In addition, to have social values give happiness to us as people; the lack of social values gives unhappiness. The need of social values is on all of our needs.

It is important and necessary to focus on if social values built up a system in itself or how to classify the social values. At the end, we can distinguish social values in two types of material values and spiritual values. Labor is also a social value that a mix of both material and spiritual values. On the other hand, literature is included in aesthetic value which is another social value. So, literature has to head towards more social problems and has to shift towards the level of social literature.

Keywords: Value, Social value, Kinds of values, Labor value, Truth value, Goodness value, Fineness value, Value of justice, Features of values.

I. Giriş

Sosyal değerlerin bireysel veya sosyal hayatımızda çok büyük yeri bulunmasına ve günlük hayatta çok söz edilmesine rağmen, üzerinde yeterince durulduğu söylenemez. Halbuki sosyal değerler, bireysel ve sosyal hayatımızın temelini oluşturduğu gibi, kişi ve topluma sorumluluklar yükleyen, onların hareket ve davranışlarının, temel ölçüsünü veren, insana ve topluma bir amaç, bir hedef sunan değerlerdir. Bu değerler birey ve toplumun manevi temel yapısını oluştururlar, ayrıca onların maddi yapısına da yön vererek, toplumun bu yanını da derinden etkilerler. Sadece bu değindiklerimiz bile, sosyal değerlerin birey ve toplum hayatında ne kadar büyük önem taşıdığını açıkça göstermektedir.

Sosyal değerleri iyi kavramak için, onun bir tanımını yapmak, özelliklerini ve çeşitlerini ortaya koymak gerekir. Sosyal değerler temel insani değerler olduğu için, felsefeden ahlaka, estetikten hukuka uzanarak varlığıyla çok geniş bir alanı doldurmakla kalmaz, insan ve toplumun bütün hareket ve davranışlarını içine alır. Onlara bir anlam ve değer kazandırır. Bu hareket ve davranışların ilke veya esaslarını oluşturur. Dolayısıyla bir yandan temelini felsefedeki “**değer felsefesi**”nden alsa da sosyoloji alanına da koyarak “**değerler sosyolojisi**”ni oluşturur. Oradan da sanat (güzellik değeri) ve hukuka (hak veya adalet değeri) doğru uzanır. Hatta bu belirtmeye çalıştıklarımızla da sınırlı olamayacağı, fert ve toplum hayatımızın her yanını kuşatan değerler olduğunu görmeye çalışacağız.

II. Değer ve Sosyal Değer Kavramı

İnsan kendini ve kendini kuşatan doğal ve sosyal çevreyi bilmek ve değerlendirmek isteyen varlıktır. Bilmek ve değerlendirmek vasıfları insanın çok önemli iki özelliğidir.¹ **Bilme**'nin değerlendirmeden önce geldiği, insanın ancak bildiğini değerlendirebileceği ileri sürülebilirse de bu durum bizi yanlış sonuçlara sürükleyebilir. Çünkü insanı bilme'ye zorlayan da bir başka sosyal değer olan hakikat değeri, hakikati arama, hakikate ulaşma duygusudur. Dolayısıyla bizi hakikati bilmeye, öğrenmeye iteleyen neden yine başka bir sosyal değerdir. Bilme, öğrenme isteğinin dahi temelinde, hakikat'ın ne olduğunu bizi araştırmaya, bulmaya yönelten hakikat değeridir, hakikati arama duygusudur. Biz bu duygu ve bu değerle dünyaya gelmiş olduğumuz için hakikat'ın ne olduğunu kaygı ediyor ve araştırıyoruz. İnsanın dışındaki varlıklar (tabiat, bitkiler, hayvanlar) bunu yapmadığına, yapamadığına göre, onlarda hakikat duygusu ve değerinin mevcut olmadığı söylenebilir.

1 Vecdi Aral, *Hukuk Felsefesinin Temel Sorunları*, İstanbul, 1983, s. 41

1. Değer Kavramı

Değer kavramı esas itibarıyla felsefenin konusu olmakla birlikte başta sosyoloji olmak üzere diğer bilim dallarında da söz konusu olabilen bir kavramdır. Felsefenin üç temel konusundan (ontoloji, epistemoloji, aksiyoloji) biri değer sorunudur. Genellikle “değer”den söz edildiğinde, ilk önce anlaşılan felsefi açıdan değer kavramıdır. Fakat felsefenin dışında, diğer bilimler açısından da “değer” kavramına yer verildiği görülür. Felsefe, bilimlerin bilimi olduğuna göre bunu normal karşılamalıdır.

“Değer” in sözlük anlamına gelince, Osmanlıcada kıymet, baha, cevher, sıdk kavramlarıyla ifade olunmaktadır. Etimolojik açıdan Türkçede *karşılık olma*’yı dile getiren *değmek* kökünden türetilmiştir. Bu anlamda değer *bir şeye biçilen karşılıktır*. Bundan dolayı da karşıladığı ihtiyaca göre de değişen bir anlam ve nitelik ihtiva eder. Ruhsal bir ihtiyacı karşılıyorsa psikolojik değer, ahlaki bir ihtiyacı karşıladığı zaman ahlaki değer, estetik bir ihtiyacı karşıladığı zaman sanatsal değer, yararlanma ihtiyacını karşıladığı zaman kullanma değeri, değiştirme ihtiyacını karşıladığı zaman değiştirme değerinden vb. söz edilir.²

Değer Kavramı Hind – Avrupa dil grubunun “güç” anlamına gelen “**wal**” kökünden türetilmiştir. İlk türetme şekli **güçlü olmak** anlamında Latince’de “*vale-re*” sözcüğü iken, daha sonraları **değer** anlamında “*valor*” deyimini türetilmiş ve yerleşmiştir.³ Batı dillerine de esas itibarıyla bu kökten geçmiş olup Fransızca da “*valeur*”, İtalyancada “*valore*”, İngilizcede “*value*”, “*worth*”, Almandada “*wert*” deyimini ile ifade olunmaktadır.⁴

Değerin çeşitli açılardan tanımı yapılmış olsa da hiçbir tanımın eksiksiz olmayacağını akıldan çıkarmamak gerekir. Değer kavramının tanımlanmasında bazıları “inanç” esasını bazıları “ihtiyaç” kavramını, bazıları da “kriter” (ölçüt) olma kavramlarını esas almışlardır. Biz de yapılan tanımları bu üç noktada özetlemeye çalışacağız.

a. Değerin İnanç Esasına Göre Tanımlanması

Bazı düşünürler değer kavramını inanç’ı esas alarak tanımlamışlardır. Yani inanç kavramını temel alan düşünürlere göre değerler veya sosyal değerler, esasında birer inançtan veya inançlardan ibarettir. Örnek olarak belirtirsek, **Rokeach**’a göre değerler “ulaşılmak üzere tercih edilen ve bu hedeflere ulaşma yöntem ve yollarıyla ilgili genel inançlardır.”⁵ Yine yapılan başka bir tanıma göre değer

2 Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe ansiklopedisi*, Cilt I, İstanbul,1976, s. 275

3 Hançerlioğlu, *a.g.e.*, Cilt I, s. 275

4 Hançerlioğlu, *a.g.e.*, Cilt I, s. 275, Nuri Bilgin, *Psikolojide Yöntem ve Pratik Çalışmalar*, İstanbul, Sistem Yayınları, 1995, s. 83.

5 İ. Erdem Artan – D. Börü – G. İslamoğlu - S. Yurtkoru, *Üniversite Gençliği Değerler Araştırması*, İstanbul, Tesev Yayınları, 2005, s. 14.

“bir sosyal grubun veya toplumun kendi varlık, birlik, işleyiş ve devamını sağlamak ve sürdürmek için üyelerinin çoğunluğu tarafından doğru ve gerekli olduğu kabul edilen, onların ortak duygu, düşünce, amaç, ve menfaatini yansıtan, genelleştirilmiş temel ahlaki, ilke veya inançlar” olarak tanımlanmıştır.⁶ Yine başka bir düşünüre göre değerler “ideal davranış tarzları veya yaşam amaçları hakkındaki inançlar”dır.⁷ Değerleri inanç temelinde tanımlayan başka bir görüşe göre **değer**, “insanı tercihler yapmaya götüren temel inançlar”dır.⁸ Yine bunun gibi son olarak vereceğimiz bir tanıma göre değer “belirli bir insan davranışının veya yaşam amacının, bir diğerinden daha üstün olduğu yönündeki tutarlı ve derin bir inanç”tır.⁹ Ona göre değerler, değerli olduğu kadar, değerlere uygun davranış sergileyen insanlar da toplumun gözünde değerlidirler.

Her ne kadar değer kavramı inanç kavramıyla çok yakından ilgili ise de değer kavramını inanç kavramına dayandırmak ve öyle açıklamak, değer kavramının özüyle bağdaşmaz. Çünkü herşeyden önce insanlar bir inancın veya bir dinin inanç esaslarının ne kadar doğru, ne kadar inanmaya ve bağlanmaya değer olduğunu dahi değer kavramını temel alarak belirlerler. Yani hangi iman ve inanç esaslarının doğru olduğunu, hangilerinin böyle olmadığını ortaya koyacak olan sahip olduğumuz değerlerdir. Biz sahip olduğumuz hakikat değerine tutunarak veya yaslanarak veya hakikati esas alarak hangi, inancın doğru hangisinin yanlış olduğu tercihinde bulunuyoruz. Yani inançların kendisi dahi sahip olduğumuz değerlerle ölçülmekte, biz bu değerlerin yol göstericiliğinde o inanç esaslarını benimsemekteyiz. İkinci olarak inanç konusu olamayacak inanç kavramının dışında kalan değerler vardır. Örneğin maddi değerler de birer değerdir. Fakat inanç kavramının kapsamına dahil olması biraz zor görünmektedir.

b. Değerin Ölçüt (Kriter) Temelinde Tanımlanması

Değer kavramını tanımlarken onun bir kriter olma özelliğinden yola çıkan ve tanımı bu esasa dayandıran düşünür ve sosyologlar da vardır. Örneğin **Joseph Fichter**'e göre, “sosyolojik bağlamda değerler, daha çok grup veya toplumun, örüntülerin hedeflerin ve diğer sosyo-kültürel nesnelere önemliliği üzerindeki değerlendirmelere dayanan, kültür ve topluma anlam ve önem veren ölçütler”-

6 Sezgin Kızılcık -Yaşar Erjem, *Açıklamalı Sosyoloji Terimleri Sözlüğü*, Konya, 1992, s. 99, (atıfta bulunan Nazmi Avcı, *Toplumsal Değerler ve Gençlik*, İstanbul 2007, s. 22). Ahmet Tutar, *Sosyal Psikoloji, Kavramlar ve Kuramlar*, Sakarya, 2012, s.169 vd.

7 Nuri Bilgin, *Sosyal Psikolojide Yöntem ve Pratik Çalışmalar*, İstanbul, Sistem Yayınları, 1995, s. 83

8 Doğan Cüceloğlu, “Değerler, Yaşam ve Eğitim üzerine birkaç Gözlem ve Öneri”, *Değerler Eğitimi, Konferans Bildirileri*, İstanbul, 2012, s. 341.

9 Joseph Fichter, *Sosyoloji Nedir?*, çeviren Nilgün Çelebi, 3. Baskı, Ankara, Atilla Kitabevi, 1996, s.142.

dir.¹⁰ Yine aynı yönde yapılan başka bir tanıma göre değer, genel olarak kişiye ve gruba yararlı, istenebilir ve beğenilir olan bir kıymete sahip sosyal olguları ölçen bir sosyal olgudur.¹¹ Görüldüğü gibi bu tanıma göre değer, kendisi **Gordon Marshall**'ın Sosyoloji Sözlüğü' de bir sosyal olgu olduğu kadar, aynı zamanda sosyal olguların bir ölçөгüdür. **Gordon Marsall**' ın Sosyoloji Sözlüğünde ise değer, insanların etik veya uygun davranışlar hakkında "neyin doğru neyin yanlış olduğu, neyin istenilir, neyin alçakça olduğu konusundaki fikirleri gösterir" ölçülerdir.¹²

Yine sosyoloji temelinde **Nazmi Avcı** tarafından yapılan bir başka tanıma göre değerler, "daha çok grup veya toplumun, kişilerin, örüntülerin, hedeflerin ve diğer sosyo-kültürel nesnelere, önemliliği üzerindeki değerlendirmelere dayanan, kültür ve topluma anlam ve önem veren ölçütler" olarak tanımlanmıştır.¹³ Yine aynı yazar tarafından yapılan bir tanıma göre **değer**, "bir toplum içerisinde veya bir inanç ve ideoloji içerisinde veya insanlar arasında kabul edilmiş, benimsenmiş ve yaşatılmakta olan, toplumsal, insani, ideolojik veya insani kaynaklı her türlü görüş, düşünüş, davranış kural ve kıymetleridir."¹⁴ Bu tanım da her ne kadar değer kavramını temelden sezmiş ve ona göre yapılmış olsa da bazı yönlerden tartışılabilir. Herşeyden önce değer bir görüş, bir düşünüş, bir davranış, bir kural olduğu tartışılabilir. Görüş, düşünüş ve davranışlar hatta kurallar, bizzat kendileri birer değer olmaktan çok, bu belirttiklerimiz, değer kavramına göre şekillenip ortaya çıkarlar. Bir görüşümüzü, düşüncemizi açıklarken, bir davranışımızı gerçekleştirirken, bunların doğru olup olmadığını, hakikat değerinin süzgecinden geçirerek belirleriz. Çünkü her görüş ve düşünce doğru değildir. Bunların doğru veya yanlış olduğunu biz, hakikat değerinin bir kriter (ölçüt) olarak kullanılmasından sonra ancak algılayabiliriz.

Aynı şekilde insanın davranışı da bir değer olmayıp, sosyal değerlere göre şekillenip ortaya çıkarlar. Sosyal değerler davranışlarımızla birlikte ortaya çıkmazlar. Onlar, davranışlarımız daha ortaya çıkmadan önce, hatta doğuştan vardır. Biz davranışlarımızı bu değerlerin ışığında ve ölçüğünde değerlendiririz veya bu değerlere karşı çıkarak, bu değerlere aykırı davranarak davranışlarımızı gerçekleştiririz. Dolayısıyla davranışlarımız, sahip olduğumuz değerler değil, bu değerlere uygun veya aykırı olarak gerçekleştirdiğimiz eylemlerdir.

Yine tanımda geçen, değerlerin bir kural olması da tartışmaya açıktır. De-

10 Fichter, *a.g.e.*, s.142, Tutar, *a.g.e.*, s.156, 164,167.

11 Mustafa Aydın, *Bilgi Sosyolojisi*, İstanbul, 2004, s. 185.

12 Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. Osman Akinhay, Derya Kömürcü, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1999, (s. 133, 135 den atıfta bulunan Nazmi Avcı, *Toplumsal Değerler ve Gençlik*, Ankara 2007,17)

13 Avcı, *a.g.e.*, s. 20.

14 Avcı, *a.g.e.*, s. 18.

ğerlerin, özellikle manevi değerlerin birer “ilke” olmasından söz edebilirsek de bütün kuralların birer değer olmasını kabul etmek, değer kavramını hiç de ait olmadığı alanlara doğru çekmek demektir. Aynı, insanların davranışlarında olduğu gibi çıkarılmış veya ortaya konulmuş yasal kurallarda da doğruluk-yanlışlık veya ne kadar doğru, ne kadar yanlış olması bakımından hakikat değerinin bir kriter (ölçüt) olduğunu akıldan çıkarmamız gerekir. Nitekim konulmuş hukuk kurallarının ne kadar hukuk kuralı olduğu, ancak hak veya adalet değerinin ışığında değerlendirilebiliriz. Son olarak belirtmek gerekirse, değeri bir “kıymet” olarak tanımlamak bizzat tanım kavramına ters düşer. Çünkü kıymet deyimini değer kavramı ile eş anlamlı olup bir kavramı eş anlamı ile ifade etmek, tanım yapmak olmasa gerekir.

c. Değerin İhtiyaç Temelinde Tanımlanması

İnsanda değerlerin oluşumu ile ilgili çok çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Örneğin **Epikür**¹⁵ ve ondan çok sonra gelse de onun paralelinde düşünen **Mill**¹⁶, **Bentham** gibi filozoflar, insan fiil veya davranışlarını (eylem değerlerini) haz ile temellendirmişlerdir.¹⁷ Pery psikolojik bakış açısına bağlı olarak değeri, ilgi (interest) ile aynı kavram olarak görür.¹⁸ **Hilmi Ziya Ülken, Moslow** gibi bazı düşünürler ise sosyal değerleri **ihtiyaç** kavramıyla temellendirmeye çalışmışlardır. Bunlardan özellikle Hilmi Ziya Ülken’e göre genel olarak değerlerin hareket noktası ihtiyaçtır.¹⁹ Ülken’e göre, **değer** deyince “bizim kendisine muhtaç olduğumuz, kendisini aradığımız, bizi tamamlayan bir şeyi anlarız. Bu en ilkel şeklinden en yüksek derecesine kadar bütün değerleri içine alabilir.”²⁰ Bir tablo bizim için bir değerdir dediğimiz zaman, gıda gibi basit ihtiyaçlarımızı değil, daha yüksek ihtiyaçlarımızı tamamlayan bir şey anlıyoruz ki burada haz, elem, ihtiras, duygular, hayal, irade, düşünce gibi çeşitli ruhi yetilerimizin rol oynadığı ihtiyaçları tamamlayan şey değer oluyor demektir. Bir gıdanın ihtiyacımızı tamamlaması ile bir tablonun değer ihtiyacımızı tamamlaması bakımından ihtiyaç sürecinin özünde bir fark yoktur.²¹

Görüldüğü gibi Hilmi Ziya Ülken’e göre değer, bizim kendisine muhtaç olduğumuz, kendisini aradığımız, bizi tamamlayan bir şeydir.²² Gerçekten de insanın ve toplumun var olması ve varlığını devam ettirebilmesi için sosyal değerlere

15 Bedia Akarsu, *Ahlak Öğretileri*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1982, s. 76

16 Jhon Stuarth Mill, *Faydacılık*, çeviren Nazmi Coşkunlar, Ankara, MEB Yayınları, 1946, s. 17 vd.

17 Akarsu, *a.g.e.*, s. 139.

18 Süleyman Tuğral, *Kur'an'da Değerler Sistemi*, Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2008, s. 32.

19 Hilmi Ziya Ülken, *Değerler*, İstanbul, Kültür ve Sanat, 1965, Tuğral, *a.g.e.*, s.33.

20 Ülken, *Bilgi ve Değer*, s.218.

21 Ülken, *Bilgi ve Değer*, s.218.

22 Ülken, *Bilgi ve Değer*, s.218.

duyduğu sınırsız muhtaçlığı inkar etmek mümkün değildir. Bütün değerlere sonsuzca ihtiyacımız vardır. Yalnız maddi değerlere değil maddi olmayan değerlere de bitmez tükenmez bir ihtiyacımız vardır. İsteriz ki sonsuzca hakikat, sonsuzca iyilik, sonsuzca güzellik, sonsuzca hak veya adalet değerleri dünyamızı doldursun ve bizim bütün bunların hepsine ihtiyacımız vardır. Fakat değer kavramını sadece ihtiyaç kavramıyla temellendirmek bu kavramın başka yönlerini görmemizi engelleyebilir. Nitekim Ülken'in bu görüşleri, bütün değerleri ihtiyaca dayandıran ve insanın (değerlerin) diğer yönlerini ihmal eden bir görüş olduğu ileri sürülerek eleştiriye uğramıştır. Fakat ihtiyaç kavramını geniş anlamda ele aldığımız zaman, Ülken'in yaptığı bu tanımın hiç de yabana atılır bir tanım olmadığını görürüz. Çünkü o değer kavramını ihtiyaç temelinde tanımlarken, insan ve toplumun sadece maddi ihtiyaçlarını değil, manevi ihtiyaçlarını (tinsel gereksinimler) da göz önünde tutarak bu tanıma yapmıştır. Nitekim "maddi ve manevi değer muhtevalarından"²³ söz ederek açıkça ihtiyaç kavramını sadece biyolojik varlığın, organizmanın ihtiyaçlarını (gıda, su gibi) değil, manevi ihtiyaçlarını da göz önünde bulundurarak yapılan bir tanımla karşı karşıyayız. Bu açıdan bakıldığında, yalnız maddi değerlere (mal ve hizmet gibi) değil manevi değerlere de ihtiyaç duyduğumuz bir dünyada yaşamaktayız. Bizim birey olarak da toplum olarak da hakikatin, iyinin, güzelin, hak ve adaletin varlığına ve bunlarla ilgili gerçek ve doğru bilgilerin neler olduğunu öğrenmeye ihtiyacımız vardır. Hatta denebilir ki bu ihtiyaçlarımız, öbür ihtiyaçlarımızdan çok daha büyüktür ve insanla hayvanı ayıran asıl çizgi, insanda mevcut "manevi ihtiyaçlar" yoluyla çizilmektedir. Çünkü insana insanlığını, insan niteliğini veren asıl özellik, maddi ihtiyaçları değil, manevi ihtiyaçlarıdır.

İster maddi ister manevi ihtiyaçlarımızı karşılansın, bütün sosyal değerlere sonsuzca ihtiyacımız olduğuna göre, değer kavramının ihtiyaç temelinde tanımlanması, çok da yanlış bir tutum olmamakla beraber, eksik bir yanının bulunduğu söylenebilir. Tanımın bu eksik yanı ise sosyal değerlerin aynı zamanda bir ölçü veya ölçüt (kriter) olduğunu unutmuş görünmesidir.

d. Değerin Kollektif Şuur Temelinde Tanımlanması

Hilmi Ziya Ülken'in ihtiyaç temelinde yaptığı değer tanımının yanında Sosyoloji adlı eserinde²⁴ yeni bir tanım şeklinde gözükmesine de sosyal değerleri "kollektif şuur" olarak ele almakta ve böyle nitelemektedir. Ülken'e göre sosyal değerler, toplumun şuurunu (bilincini) oluştururlar. Ona göre toplumun bir maddi bir de şuur (bilinci) vardır. Toplumun maddesi, maddi yapısı, onun toprağı, nüfusu ve maddi olan bütün unsurlarıdır. Toplumun şuuruna (bilincine)

23 Ülken, *Bilgi ve Değer*, s.221.

24 Hilmi Ziya Ülken, *Sosyoloji*, İstanbul 1943.

gelince “**kollektif şuur**” adı verilen bütün değerlerdir.²⁵ Şu halde sosyal hayat bir taraftan sosyal maddeye ait olan kollektif **işlerden diğer yandan toplumsal şuura ait olan kolektif değerlerden oluşur. Daha da basitleştirerek ifade etmek istersek, toplumun bir maddi yapısı bir de manevi yapısı vardır. İşte toplumun bu manevi yapısı sosyal değerleri oluşturur. Bu ikisi arasında, derin bir bağlılık olduğundan toplumun hem maddi yapısı hem manevi yapısı birbirini sürekli etkiler. Bundan dolayı da aralarında karşılıklı bir bağlılık (interdependance) vardır.**²⁶ Sonuç olarak **Ülken’e göre, sosyal değerler, toplumun kollektif bilincini oluşturan temel değerlerdir.**²⁷ Fakat ileride değinileceği üzere sosyal değerler sadece manevi değerlerden (hakikat, iyilik, güzellik, adalet) oluşmaz. Toplumun maddi yapısını oluşturan unsurlar da birer sosyal değerdir. Hem toplum olarak hem birey olarak, maddi ve manevi ihtiyaçlarımızı karşılayan malların birer sosyal değer olduğunu kolayca ileri sürebiliriz.

Burada son olarak Orhan Hançerlioğlu’nun değer tanımına da değinmek gerekir. Hançerlioğlu’na göre **sosyal değer** “toplumun onayladığı ve koruyup geliştirmeye çalıştığı her türlü değer yargılarını” ifade eder. Osmanlıcada **ictimai kıymet** Fransızcada **valeur social** terimleri ile ifade edilir.²⁸ Bu tanımda sosyal değerın toplumsal yanı güçlü ve açık bir şekilde vurgulanmakta ise de tanımın bazı yönlerine kısaca değinmek gerekir.

Her şeyden önce sadece “toplumun onayladığı ve koruyup geliştirmeye çalıştığı” her türlü değer yargılarının sosyal değer olması tartışmaya açıktır. Çünkü nasıl bireylerin bazı davranış ve faaliyetleri sosyal değerlere aykırı olarak ortaya çıkabiliyorsa, bireylerden oluşan toplumun da sosyal değerlere aykırı davranış ve faaliyetlerinin ortaya çıkması ve giderek bu nedenle bir toplumda zaman zaman kaos veya derin sosyal bunalımların yaşanması, az karşılaşılan bir sosyal olgu değildir. Kaldı ki sosyal değerler, değer yargılarının kendisi olmayıp, zaten bir değer yargısına ulaşabilmek için, bir tutum veya davranışın doğru mu yanlış mı, iyi mi kötü mü, güzel ve çirkin mi, haklı mı yoksa zulüm mü olduğunun belirlenmesinde kullanılan ölçüler veya kriterlerdir. Yani değer yargılarının kendisi sosyal değer değil, sosyal değerleri bir ölçü olarak kullanmamız sonucunda ulaştığımız yargılardır. Yani önce sosyal değerler vardır insanda, sonra da insanın bu değerleri ölçü olarak kullanıp ulaştığı değer yargıları vardır. Sonuç olarak değer yargıları varlığını sosyal değerlere borçludur.

İkinci olarak belirtilmesi gereken eksiklik sosyal değerlere asıl niteliğini asıl özelliğini veren “ölçü, **ilke veya kriter olma**” durumuna ise tanımda hiç yer ve-

25 Ülken, *Sosyoloji*, s.207 vd.

26 Ülken, *Sosyoloji*, s.207 vd.

27 Ülken, *Sosyoloji*, s.207 vd.

28 Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe Ansiklopedisi, Kavramlar ve Akımlar*, Cilt 6, İstanbul, 1979, s. 350

rilmemiştir. Halbuki birey olsun, toplum olsun, bir değeri onaylamak, koruyup geliştirmek ve benimsemek için, sosyal değerleri bir ölçü, ilke veya kriter olarak kullanır ki bizce sosyal değer kavramının temel unsuru da burada yatmaktadır ve tanımda buna hiç yer verilmemiştir. Kaldı ki toplumun büyük bir kesimince onaylanmasına rağmen nice sosyal değerlere aykırı tutum ve davranışlar çok görülmüştür. Puta tapıcılık, yağmacılık, tedhiş, terör, diktatörlük, sadece kuvveti hak bilme, sağlığa açıkça aykırı yiyecek ve içecekleri üretme ve tüketme, sosyal değerlere aykırı düşmesine rağmen bazı toplum kesimlerince bunların onaylandığı görülebilir.

Tanımları tartışmak, eleştirmek kolay, fakat daha doğru ve kapsamlı bir tanım yapmak oldukça zordur. Nitekim **Moore** değerın tanımlanamaz bir kavram olduğunu²⁹ ileri sürmüştür. Fakat tanımlamanın zor olduğunu ileri sürerek sosyal değerleri tanımlamaktan kaçınmak doğru değildir. Daha önceki tanımlardan da yararlanarak bir tanım vermek gerekirse **sosyal değer**, insanların maddi veya manevi ihtiyaçlarını karşılayan, onların hareket ve davranışlarının faaliyetlerinin ölçüsü veya kriteri olan ve onları çevresindeki diğer varlıklardan ayıran ilkeler ve araçlardır. Buradaki “araçlar” deyimini özellikle sosyal değerlerden biri olarak iktisadi değerleri, malları ifade etmek üzere kullanılmıştır.

2. Değerin Özellikleri

Değer kavramını tanımlamak ve bu tanımın unsurlarını belirlemek, kavramın alabildiğince soyut ve çok geniş alanlara uzanması nedeniyle çok zordur. Bu nedenle değerın unsurlarını şimdilik bir yana bırakıp onun özellikleri üzerinde durmayı kavramın anlaşılması bakımından daha yerinde bir davranış olarak görmekteyiz. Değer kavramının bir çok özelliğini aşağıda olduğu gibi belirleyebiliriz.

a. Sosyal Değerlerin Ölçü Olma (Kriter) Özelliği

Sosyal değerler, karşılaştığımız varlık, eşya ve olguların gerek kendimizin, gerek başkalarının tutum ve davranışlarının ölçüsü olan kıymetlerdir.³⁰ Hakikat değeri, doğru ve yanlış olanın ölçüsünü verdiği gibi iyilik değeri de davranış ve faaliyetlerimizin iyi veya kötü olanların hangileri olduğunu belirler Böylece hareket ve davranışlarımızı faaliyetlerimizi ölçüp değerlendirilmiş olur. Yine güzellik değeri ile bir sanat değerinin, güzel olan ve olmayan, estetiğe uygun olan ve olmayan taraflarını ayırt etmiş oluruz. Adalet değeri de haklı olan ve olmayan, meşru ve gayri meşru, hukuka uygun veya aykırı davranışlarımızın ne olduğunun ölçüsünü kriterini oluşturur. Böylece değerler doğru ile yanlış, iyiyi ve kötüyü, güzel ve çirkin, hakkı ve zulmü ölçme ve belirlemeye dair ilkelere dönüşür. Bu nedenle değerlerin ölçü olma özelliğine “belirleyici olma özelliği” de denir.

29 Kılıçoğlu, *a.g.e.*, s.89,90.

30 Aydın, *a.g.e.*, s.185, 186.

b. Sosyal Değerlerin İnsana Özgü Olması (İnsaniliği)

Sosyal değerler, insana özgüdür. İnsan ve toplumda yaşayan sosyal değerler, gerçekte yalnız insanda var olan değerlerdir. İnsan ve toplumun dışında, tabiatta veya hayvanlarda, bitkilerde mevcut değildir. Bu nedenle sosyal değerlere **insani değerler** (les valeurs humains) de denir.

Sosyal değerler insana özgü değerlerdir. İnsan sosyal değerleri kendi dışından doğadan veya içinde yaşadığımız toplumdaki kazanmış değil, yeryüzüne onunla birlikte gelmiştir. Toplum içinde aldığı eğitimle mevcut sosyal değerleri zenginleştirip artırabileceği gibi tam aksine mevcut değerlerini eksiltip yitirebilir de. Onun için değerlerin asıl kaynağı önce insandır. İnsan sahip olduğu bu değerleri hem kendi iç dünyasını, düşünce, davranış ve faaliyetlerini, hatta tüm hayatını bu değerlere uygun veya aykırı olarak sürdürdüğü gibi dış dünyayı, doğayı da bu sosyal değerlerin ölçek ve rehberliğinde değerlendirir.

Sosyal değerler, bilgi değeri olarak “doğruluk, pratik-ekonomik değer olarak “yararlı”, ahlaki değer olarak “iyilik”, estetik değer olarak “güzellik” aslında doğada nesnelere dünyasında bulunmazlar. “Doğada ne güzel, ne doğru, ne iyi, ne de yararlı değer mevcuttur. Doğa bütün değerlerin dışında salt bir gerçeklik varlığıdır. Doğaya bu değerleri yükleyen insandır. İnsan, yaşadığımız evrene (...) değer nitelikleri katar ve böylece evreni yararlı, doğru, iyi, ve güzel bir evren yapmakla insanlaştırır. Böylece insanlaştırılan bir evren bir değerler evreni olmuş olur.”³¹ Ünlü halk ozanımız Aşık Veysel (Şatıroğlu) de bir şiirinde aynı gerçeği vurgulamıştır.³²

c. İnsana Temel Özelliğini Sosyal Değerlerin Vermesi

İnsan dediğimiz varlık, insanlık özelliğini sosyal değerlere borçludur. Çünkü insanı, insan kılan, insan haline koyan asıl unsur, onun sosyal değerlere sahip bir varlık olmasıdır. Gerçekten de sadece insanoğlu, doğrunun ve yanlışın, güzelin ve çirkinin, iyinin ve kötünün, hakkın ve zulmün ne olduğunu bütün dikkatiyle aramakta bütün tutum ve davranışlarında faaliyetlerinde sosyal değerlerin yönlendirme ve denetimi altında yaşamaktadır. Bu değerlere hiç sahip olmayan, bunlardan tamamen yoksun olan insanlar, kusurluluk açısından hayvanlardan çok daha aşağıdadırlar. Temyiz gücünü yitirmiş bir akıl hastasının hiçbir olayı hiçbir tutum ve davranışını, faaliyetini sosyal değerlere göre ayarlayamaması nedeniyle çevresindekilere zarar vermemesi için bir odaya hapsedilmesi, bazen bir ağaca bağlanması, sosyal değerlerin bireysel ve sosyal hayatımızda ne kadar büyük bir

31 İsmail Tunali, *Esetik*, İstanbul, 2004, s.132

32 Aşık Veysel, *Dostlar beni hatırlasın*, İstanbul, Türkiye İş Bankası, 1970.
Güzelliğin on para etmez
Bu bendeki aşk olmasa

öneme sahip olduğunu açıkça göstermekte hatta bizim insanlığımızı inşa etmektedir. İnsanla çevresindeki diğer varlıkları birbirinden asıl ayıran çizgiyi sosyal değerler çizmektedir. İnsan sosyal değerleri sonradan toplum içinde kazanıyor değildir. O dünyaya gelirken zaten sosyal değerleri birer ilke esas veya temel duygu halinde (hakikat duygusu, iyilik duygusu, güzellik duygusu, hak ve adalet duygusu) beraber getirmişlerdir. Yani insani değerler, sonradan toplum içinde ortaya çıkmış değerler değildir. Belki zaten var olan, doğuştan getirilen bu değerler üstün bir eğitimle daha da zenginleştirilip geliştirilebilir veya tam aksine kötü bir eğitimle, mevcut olan değerlerin de çok gerisine düşülebilir. İnsan ve toplum sağlam bir değerler eğitimi ile zaten var olan insani değerleri iyice zenginleştirip yüceltip erdemli bir toplum (Medine-i fazıla) haline gelebilir. Ama bunun tersi de yaşanabilir ve tarihte bunun birçok örnekleri vardır. Esasen eğitim zaten sosyal veya insani değerlerin çocuklara, gençlere veya halka aşılmasına ilişkin faaliyetlerin tümüdür. Dolayısıyla başka eğitim türü veya alanları varmış gibi, sürekli bir “değerler eğitiminden” söz edilmesi, eğitim kavramının ne anlama geldiğinin, pek de anlaşılmamış olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, tekrar belirtmek gerekirse, insan, insan olma özelliğini toplumdan değil doğuştan sahip olduğu sosyal ve insani değerlerden almaktadır. Çünkü insan bu değerlerden soyunduğunda, bu değerlerden uzaklaştığında, ayrıldığında, insanlığından uzaklaşmakta hatta hayvandan da aşağı derecelere inmektedir. Nitekim sosyal değerleri araştıran bu konuları inceleyen eserler, insanın varlık ve özelliklerine değinmeden asıl konuya girememektedir.³²

d. Sosyal Değerlerin Evrenselliği

Sosyal değerler evrenseldir. Yani sosyal değerler bütün insanların bütün insanlığın sahip olduğu ortak değerlerdir. İnsanı insan kılan ortak ilke ve değerlerdir. Bu değerler, sadece belli bir topluma, belli bir ülkeye, tarihi bakımdan belli bir döneme, belli bir uygarlığa, ilişkin değerler olmayıp, dünyanın bütün insanlarında ve toplumlarında var olan, yaşayan değerlerdir. Bu açıdan sosyal değerler evrenseldirler. Fakat sosyal değerlerin gücü ve derecesi açısından insan ve toplumsal gruplar, ırklar, kavimler arasında bazı farklılıklar olabilir de bu sosyal değerlerin evrenselliğini ortadan kaldırmaz. Örneğin insanların tamamı estetik değere sahip olmasına rağmen bu değerlerin güç ve derecesi insandan insana değişebilir. Bütün insanlar aynı güzellikte resim yapamadığı gibi bütün ses sanatçıları da aynı güzellikte müzik icra edemezler. Her insanda, ahlak kurallarına uyma olgusu görülebilirse de sahip olunan ahlak derecesi yönünden bütün insanlar aynı değildir. Ahlaken çok yüce bir karaktere sahip bir insanla böyle olmayan insan

32 Ülkemizde değerlerle ilgili yapılan özgün bir araştırmada üç bölümden ibaret araştırmanın ilk bölümü insana ve onun varlık yapısına tahsis edilmiştir. (Bkz. İsmail Kılıoğlu, *Ahlak-Hukuk İlişkisi*, İstanbul, 1988, s.19-125)

arasında çok büyük bir fark olduğunda kuşku yoktur. Fakat bu durum ahlakın evrenselliğini ortadan kaldırmaz.

e. Sosyal Değerlerin Çift Kutuplu Olması

Sosyal değerler çift kutupludurlar, ikili bir yapıya sahiptir. “Her değer çift kutupludur. Tek kutuplu değer olamaz. Bu değerlidir dediğimiz zaman onun karşıtı olan değersizdir hükmünü de ifade etmiş oluruz”³³ Hakikat de bir değer olarak ele alındığı zaman doğru yanlış olarak çift kutupludur. Değerlerdeki bu çift kutupluluğu ifade etmek üzere değere karşılık **zıt değer** kavramı kullanılmaktadır. Örneğin hakikat değerinde “doğru” değer, “yanlış” ise zıt değerdir. Estetik değerde de “güzel” değer, “çirkin” ise zıt değerdir. Aynı durum, ahlaki değerler ve hukuki değerler için de söz konusudur. İyilik-kötülük, adalet-zulüm kavramları hem değeri hem zıt değeri birlikte ifade etmektedir. Sosyal değerlerin çift kutupluluğu onların, aynı zamanda “**iki yönlü olması**” ile sonuçlanır. Sosyal değerler, hem olumlu hem olumsuz yönde olmak üzere, gittikçe gelişip ilerleyebileceği gibi, gerileyebilir de. Sosyal değerlerin en zengin olduğu ve gelişmiş olduğu dönemler maalesef geride kalmıştır. Halbuki teknik bunun tersidir. Teknik ilerledikçe, yeni teknik uygulamada eski tekniğin yerine geçer. Teknik, zorunlu olarak daha ileri gitmektedir. Çünkü insanlar ileri ve yeni bir teknik varken eski tekniği kullanmak istemezler. Tarih içinde teknik, daha ileri ve yeni tekniklerin kullanılmasıyla gittikçe gelişir ve son teknik en ileri tekniği oluşturabilir. Halbuki sosyal değerler teknik birikim gibi üst üste eklenerek, son dönemin sosyal değerleri en ileri sosyal değeri oluşturmaz. Eğer eğitimle sosyal değerleri rehber edinen kişilerin yok göstericiliği ile sosyal değerler de elbette gelişip ilerleyebilir. Aksi takdirde değerler körelir, geriler ve insanda ve toplumda derin bunalımlar kaoslar yaşanabilir.

f. Sosyal Değerlerin Bütünlüğü ve Paralelliği

Sosyal değerler kendi aralarında bir birlik, bütünlük hatta bir sistem oluşturur. Sosyal değerler yönünden zenginleştikçe, birey ve toplum daha mutlu kendi aralarında kurdukları sosyal düzen kaostan, bunalımlardan uzak, sosyal dayanışma gittikçe güçlenmekte, bir huzur ve barış ortamı kendini göstermektedir. Sosyal değerlerin kendisi, toplumda birlik ve bütünlüğün oluşmasında muhtelif kişi grup ve topluluklar arasında kardeşlik bağlarının kurulmasında toplumsal sürekliliğin sağlanmasında en büyük rolü oynamaktadır.³⁴ Bu değerlerin kendi arasında da bir birlik bütünlük, paralellik bulunduğu,³⁵ dolayısıyla bu açıdan kendi aralarında bir sistem oluşturdukları görülür. Bu nedenle sosyal değerler yanında ayrıca “sosyal

33 Ülken, *Bilgi ve Değer*, s.99, 244, 245, 249, vd., Kılıoğlu, *a.g.e.*, s.60, Aral, *a.g.e.*, s.54

34 Kılıoğlu, *a.g.e.*, s.72.

35 Aydın, *a.g.e.*, s.188, Avcı, *a.g.e.*, s.21. Özellikle hukuk ve ahlakın birliği ve paralelliği hakkında bkz. Kılıoğlu, *a.g.e.*, s.313

değerler sistemi” nden de söz edilmektedir.³⁶

Sosyal değerler bir sistem oluşturduğuna göre, bütün sistemlerde olduğu gibi, bir sistem oluşturan bütünlük veya düzen ile sistemin unsurları veya birimleri, parçaları arasında düzenli, uyumlu, birbiriyle dayanışmalı, birbirine ters düşmeyen, birbiri ile çelişmeden uzak bir yapı mevcut olmalıdır. Yani sistemin bütünü nü oluşturan parçalar veya unsurlar kendi arasında mükemmel bir uyum düzen, dayanışma kurarak bir sistem oluştururlar.

Teknik alanda, doğada çok daha net olarak gözükürken bu sistemler, önce sanki sosyal değerler arasında yokmuş gibi gözükür. Çünkü sosyal değerler önce bir değer olarak sonra da bir zıt değer olarak tekrar vardır. Bu durumda doğru-yanlış, iyi-kötü, güzel-çirkin, hak ve zulüm birbirine ters ve çelişki içerisinde olduğu için sanki sistem kavramı değerler alanında mevcut değilmiş gibi algılanabilir. Bu yanıltıcıdır, çünkü sosyal değerler sahip olduğu çift kutuplulukla olumlu-olumsuz olarak hem değerini kendisini hem de onun zıt değerini birlikte belirlemektedir. Bu durum sosyal değerler arasındaki birlik ve bütünlüğe, paralellığe zarar verici değildir.

Genel olarak sosyal değerlerin kendi aralarında bir sistem oluşturduğu, değerlerin birbirine tersi düşmediği genel kabul görmüş bir konudur. Örneğin, güzel, yalnız güzel olmayıp, aynı zamanda iyidir de. Schiller, “Güzellik, görünüş içindeki özgürlüktür” sözü ile aslında bunu ifade etmek istemiştir.³⁷ Hegel ve Martin Heidegger, güzellik ve doğruluk arasında çok sıkı bir bağlılık bulan düşünürlerden biridir. Heidegger, “Güzellik, doğruluğun varoluş çeşitlerinden biridir demekte, böylece Platondan beri gelen doğruluk-güzellik özdeşliği anlayışını metafizik temelde günümüzde de sürdürmektedir.³⁸

III. Değerlerin Sınıflandırılması

Sosyal değerler tanımı gibi, sınıflandırılması ve böylece sistematik bir yapı içinde ele alınması da gerçekten büyük zorluklarla karşı karşıyadır. Sistem kavramının ne olduğunun açıklanmasında nasıl sosyal değerlerin yol göstericiliğinden, rehberliğinden yararlanıyorsak sosyal değerlerin bir sistem oluşturduğunun temellendirilmesinde de sistem kavramından yararlanabilmeliyiz. Doğadaki kozmik alemdeki, vücudumuzdaki sistemleri, nihayet teknik sistemleri, mikro ve makro alemdeki sistemleri bulup farkına varmakta hiç kuşkusuz sosyal değerler ve bu değerlerin temelinde boy veren çeşitli bilimler rol oynamaktadır. Sosyal ve teknik alanda ortaya çıkan bunca sisteme karşılık, bu sistemlerin temelini oluş-

36 Tunali, *a.g.e.*, s.18; Süleyman Tural, *Kuran'da Değerler Sistemi*, Ankara 2008, s.54 vd.

37 Tunali, *a.g.e.*, s.133.

38 Tunali, *a.g.e.*, s.137 (Elbette buna katılmayan görüşler de vardır. Özellikle Kant'ın karşı görüşü için bkz. Tunali, *a.g.e.*, s.138)

turan sosyal değerlerin bizzat kendisinin bir sistemden yoksun olduğunu ileri sürmek gerçekten çok zor görünmekte ve temelsiz kalmaktadır. Nitekim sosyal değerlerin de kendi alanında bir değerler sistemi oluşturduğu ileri sürülmüştür.³⁹

Sosyal değerler çeşitli açılardan sınıflandırılmıştır. Muhtelif düşünürler, değer türleri üzerinde durmuşsa da aynı sosyal değerlerin tanımında olduğu gibi sınıflandırılmasında da bazı güçlükler vardır. Nitekim üzerinde kesin bir uzlaşma sağlanmış değer türlerinden söz etmek mümkün değildir.⁴⁰ Fakat yine de değerlerin türleri üzerinde durmak gerekir.

1. Hiyerarşik (Sıradüzeni) Açılan Değerler

Bu sınıflandırma değerlerin bir birine eşit olmadığı, bazı değerlerin diğer değerlere üstün olduğu düşüncesi temelinde **Scheller** tarafından yapılmıştır. Hiyerarşik sıralama düzeni içinde bir değer öteki değerden “daha yüksek” veya “daha aşağı” olarak belirir. Bu durum, değerün özünde var olan bir şeydir. Bir değerün öbüründen yüksek oluşu değer bilgisinin belli bir eyleminde yani, tercih etmede ortaya çıkar. Tercih ise ya değerli nesnelere arasında ya da değerler arasında olur.⁴¹ Scheller’in değerler arası sıra düzenine göre bazı değerler üstün bir kategori oluştururlar. Scheller “vital” değerleri duyuşsal değerlere, tinsel değerleri vital değerlere, kutsal değerleri tinsel değerlere üstün bir kategori içinde sıralar.⁴² Yine Scheller’e göre bir değer daha yüksek oluşunun belirtileri onun sürekli olması, bölünmez olması ve mutlak olmasıdır.⁴³ Hiyerarşik bakımdan değerler yüksek değerler ve araç değerler olmak üzere ikiye ayrılır. Araç değerler denildiği zaman “fayda ilgi çıkar ve her türlü maddi değerler, güç ve iktidar etkenleri, ün ve şan hırsları vb gibi değer yargıları kast olunmaktadır”.⁴⁴ Yüksek değerler ise idealler, inançlar, dürüstlük, dostluk, sadakat, saygı, sevgi ve nefret gibi değer yargılarını kapsamaktadır.⁴⁵

2. Haz duyma ve Arzulama Yönünden Değerler

Değerlerle ilgili bu sınıflandırma “haz alma” ve yine “arzulanma” temelinde yapılmıştır. Buna göre bir şey insana haz veriyorsa değerli (iyi), acı veriyorsa değersiz (kötü) dir. Bir sanat eserinden bir roman veya şiirden haz duyuyorsak o

39 Tuğral, *a.g.e.*, s.54 vd.; Tunali, *a.g.e.*, s.18.

40 Kılıoğlu, *a.g.e.*, s.86.

41 Kılıoğlu, *a.g.e.*, s.61; Bedia Akarsu, *Çağdaş Felsefe*, 2.baskı, İstanbul, 1987, s.176; Akarsu Bedia, *Max Scheller’de Kişilik Problemi*, İstanbul, 1962, s.87-88

42 Kılıoğlu, *a.g.e.*, s.61.

43 Ayrıntılı bilgi için bkz. Kılıoğlu, *a.g.e.*, s.61 vd.; Akarsu, *Çağdaş Felsefe*, s.167, 168, Akarsu, *Max Scheller’de Kişilik Problemi*, s.89, 90.

44 Kılıoğlu, *a.g.e.*, s.87.

45 Kılıoğlu, *a.g.e.*, s.88; Takiyettin Mengüşoğlu, *İnsan Felsefesi*, İstanbul, 1988, s.102-106; Takiyettin Mengüşoğlu, *Felsefeye Giriş*, 3. Baskı, İstanbul, 1983, s.204-205.

değerlidir. Aynı şekilde hukuka riayet etmek riayet etmemekten daha iyidir. Çünkü kanuna uyma uymamaktan daha haz verici bir tercihi ifade eder.⁴⁶

Hukuk felsefesinde hazı ölçü alan bu anlayış bir olay veya durumun sonucuna bakarak değer kavramını temellendirmeyi düşünmektedir. Hâlbuki haz ve arzu edilir olma sosyal değerlerin temellendirilmesinde ve sınıflandırılmasında çok zayıf kalmaktadır. Haz ve arzu edilme sadece bazı değerlerin “maddi değerlerin” açıklanması ve tasnifinde geçerli olabileceği gibi esasen hayvanlarda da görülebilen bir durumdur. İnsandaki değer bilinci haz ve acı veren şeylerle bu kadar sıkı bir ilişki içinde olmamalıdır. Değerleri, haz veya acı verme ölçüğünde sınıflandırmak farkında olmadan değer kavramını haz verme - acı verme olgusu veya temelinde tanımlamaktır ki bu durum hem değer kavramına ters düşer, hem de asıl temel değerleri (hakikat, iyilik, güzellik ve adalet değerleri) değer kavramının dışında bırakmakla sonuçlanabilir.

İnsandaki değer bilinci insana haz ve acı veren şeylerle bu kadar yakın bir ilişki içinde düşünülürse, bu durumda ikisi arasında bir karşıtlık beklemek de mümkündür. Esasen sosyal değerlerin varlığı kişiliğimizin ve kimliğimizin sosyal değerler temelinde oluşması ve gelişmesi haz verici olmaktan çok mutluluk verici bir olgudur. Burada değerlerin duygu yoluyla algılanıp kavranılmasını haz ve acıyla karıştırmamak gerekir. Burada söz konusu olan duygu haz veya acı duygusu değil “daha yüksek tinsel bir duygudur”.⁴⁷

3. Nitelikleri (Mahiyeti) Bakımından Değerler

Nitelikleri yani mahiyeti bakımından değerleri üçe ayırabiliriz. Bunlar maddi değerler, manevi değerler, hem maddi hem manevi değer olan emek değeridir. Manevi değerler de kendi arasında hakikat değeri, iyilik değeri, güzellik değeri ile hak ve adalet değeri olmak üzere başlıca dört temel değere ayrılır. Maddi değerler ise mallardan oluşmaktadır. Emek ise hem maddi hem manevi değeri kendi içerisinde barındırdığından şimdi bu değerleri daha yakından görmeye çalışalım.

A. Manevi Değerler

Manevi değerlerden maksat, maddi fiziki veya cismani bir varlığı olmayan, tartılıp ölçülemeyen, elle tutulup gözle görülemeyen, esas itibarıyla doğuştan bizimle birlikte gelen, biz insanlara asıl insan olma niteliğini veren, insandan başka diğer canlılarda bulunmayan, insanın hareket davranış ve faaliyetlerinin ölçüsü olan ilke veya ölçülere (kriterlere) manevi değerler diyebiliriz. Daha önce ilgi-

46 Kılıçoğlu, *a.g.e.*, s.88; E. Von Aster, *Felsefe Tarihi Dersleri*, I, çev. Macit Gökberk, İstanbul, 1943, s.59

47 Aral, *a.g.e.*, s.53, Değerleri, haz duyma ve arzulanma yönünden temellendiren görüşlerin eleştirisi için bkz. Aral, *a.g.e.*, s.53-54, özellikle 95 vd.

li bölümde “Değerlerin Özellikleri” başlığı altında değindiğimiz özellikler esas itibariyle manevi değerlerin özellikleridir. Bunlar, sosyal değerlerin ölçü olma özelliği, insana özgü olması, evrensel olması, çift kutuplu olması (hem değeri hem zıt-değeri birlikte ifade etmesi), birbiri ile özdeşlik, paralellik ve bütünlük içinde olması şeklinde sıralanabilir. Bu özellikleri kendinde taşıyan dört değer aynı zamanda insanın yeryüzündeki dört temel faaliyetini ve arayışını da ifade etmektedir. İnsanın bu faaliyeti

- Hakikati arama ve ona ulaşma faaliyeti
- İyiyi arama ve ona ulaşma faaliyeti
- Güzeli arama ve ona ulaşma faaliyeti
- Hak (ve adaleti) arama ve ona ulaşma faaliyeti

olmak üzere dört temel değeri ve arayışı meydana getirir. Şimdi bu dört temel üzerinde kısaca durmak gerekmektedir.

aa. Hakikat değeri (Bilimsel Değerler)

İnsan, doğal ve sosyal bir çevrede fakat bir nesnelere dünyası içinde yaşar. Kendini kuşatan bu nesnelere çeşitli ilgiler içinde bulunur. Bu ilgilerin en başında nesnelere tanıma ve onları bilme ilgisi gelir. Üzerinde yazı yazdığımız kâğıdı, elimizde tuttuğumuz kalemi, sayfalarını açtığımız kitabı biliriz. Bütün bu bilgileri bize sağlayan bir bilince sahibiz. Sahip olduğumuz bu bilinç nesnelere yönelir. İşte bir bilinç sahibi insanla veya suyle bir obje (bilgi konusu) arasında kurulmuş olan böyle bir ilgiye **bilgi** adı verilir. İnsan bilinç sahibi bir varlık bir süje olarak bilen bir varlıktır. Fakat insan yalnız bilen bir varlık olmayıp aynı zamanda bu bilgisinin nesnelere gerçeğe uyup uymadığını sorgulayan varlıktır.⁴⁸ Yani yeryüzünde sadece insan şöyle veya böyle hakikati arama, her şeyin hakikatini öğrenme ve bilme kaygısı içindedir. Doğrusu bu hakikati arama, hakikate ulaşma çabası sadece nesnelere dünyası ile ilgili değildir. Fakat insanoğlunun gerçeği arama ve bulma çabası nesnelere dünyasının çok ötesine uzanan çoğu zaman çileli, zaman zaman “entellektüel kriz” denilen düşünce bunalımlarına düşüren çok uzun ve çileli bir yoldur. Nitekim şair (**Necip Fazıl**),

*Boşuna aradım yok tabiatta
İçimdeki kadar iniş ve çıkış*

diyerek, gerçeği arayış çabasının zorluklarına ve karmaşıklığına işaret etmektedir⁴⁹ Manevi değerlerin en büyüğü hakikat değeridir diyebiliriz. Diğer sosyal

48 Tunalı, a.g.e., s.131 vd.

49 Bilimsel bunalım ile ilgili bir metin için bkz. Thomas S. Kuhn, *Bilimde Bunalım ve Teorilerin Ortaya Çıkışı*, Cemal Yıldırım, *Bilim Felsefesi*, İstanbul, 2011, Ekler, çeviri metinler içinde, s.224-232.

değerlerin de temelini hakikat değeri oluşturmaktadır. Diğer değerlerin varlığı, insanda bulunması, zaten bir hakikat olduğu için, hakikat değeri diğer sosyal değerleri de kendi içinde barındıran bir temel değerdir.

Hakikat değeri nedir? Onu nasıl tanımlayabiliriz? Sosyal değerler, her şeyden önce bizim içimize ve dışımıza yönelip sonunda ortaya koyduğumuz birçok fiil hareket ve davranışlarımızın ölçüsü (kriteri) olduğuna göre bu temelden yola çıkarak bir tanım yapabiliriz. **Hakikat**, insana doğru bilgi ile yanlış bilginin ölçüsünü sunan sosyal değerdir diye tanımlayabiliriz. Çünkü hakikat değeri bize doğru veya yanlış olanın gerçek ölçüğünü sunan sosyal değerdir. Fakat zor ve çetin olan ‘‘doğru bilgi nedir’’ sorusudur. Bilen süjenin bilgisi, bilme konusu objeye tıpatıp uyuyorsa, bilgi doğru bilgidir⁵⁰. Eğer bu ikisi arasında uygunluk yoksa uygunsuzluk oranında sahip olduğumuz bilgi ya tamamen yanlış veya eksik bilgidir. Örnek olarak ‘‘Fatih Sultan Mehmet İstanbul’u 1953 yılında fethetmiştir’’ cümlesi sahip olduğumuz bir bilgidir. Fakat bu bilgi İstanbul’u Fatih Sultan Mehmet fethettiği için doğru, fakat ‘‘1953 yılında fethetti’’ dediği için yanlış bir bilgidir. Çünkü olay hakkında tarihi bakımdan yanlış bilgi verilmiştir, fetih yılı gerçeklik olarak 1453 yılıdır. İşte buradaki doğru veya yanlış bilginin ölçüsü (kriteri) hakikat değeridir. Hakikat olan neyse, gerçekleşen neyse, buna uygun bilgi doğru bilgidir. Gerçek bir defa gerçekleşen ve tekrarı olmayan bir olgudur.

Gerçekte felsefi ve bilimsel bir kavram olan hakikat kavramı halk şiirine de girmiş ve mecazi değil de gerçek anlamında ustaca kullanılmıştır,

Mor koyun meler gelir

Dağları deler gelir

Hakikatli yar olsa

Uykuyu böler gelir

bb. İyilik Değeri (Ahlaki Değerler)

İnsan çevresindeki varlıkları, olayları ve ilişkileri bilmeye ve değerlendirmeye çalışırken, bu sadece doğru bilgiye ulaşma, hakikati kavrama çabasıyla sınırlı kalmaz, hareket ve davranışlarının mahiyeti ve niteliği üzerinde de durur. Her gün yüzlerce davranışla karşılaşırız. Bazı insanlar yolda yürürken iki de bir yola tükürür. Bazı insanlar her fırsatta diğeri ile alay eder. Bazı varlıklı insanlar, insanların eğitimi için okul yaptırır. Bazı insanlar sadece hayır işlemek amacıyla, aşevleri kurar, köprüler, çeşmeler, hastaneler yaptırır. Bazı mimarlar tarihi binaların hatta evlerin uygun yerlerine kuş evleri inşa eder... Sonuçta insanlar ölünceye kadar bir birine karşı çok çeşitli hareket ve davranışlarda bulunurlar.

50 Doğru bilginin diğer nitelikleri konusunda ayrıntılı bilgi için bkz., A. Kadir Çüçen, *Bilim Felsefesine Giriş*, Ankara, Sentez Yayınevi, 2012, s.54-80.

Yukarda örnek olarak olarak verdiğimiz insan davranışları birbirinden çok farklıdır. İnsan çevresini, tanımaya ve değerlendirmeye çalışırken, doğru bilgiye, hakikate ulaşma çabası yanında, diğer insanların kendine ve birbirine yaptığı hareket ve davranışları da değerlendirir. Bu davranışlar arasında tercihlerde bulunur. Bazılarını **yapılması gereken** davranışlar, bazılarını ise **yapılmaması gereken** davranışlar olarak değerlendirir. Birisi para cüzdanını kaybetmişse, ona hiç değilse bir yol parası vermek, yapılması gereken bir davranıştır. Asfalt yolda bir yayaya çarpan sürücünün, yaralıyı orada bırakıp kaçması, onu acilen hastaneye götürüp, tedavi ettirmemesi yapılmaması gereken bir davranıştır. İçimizde, birden ortaya çıkan bir ölçü (kriter) bir birimize karşı gerçekleştirdiğimiz hareket ve davranışlarımızı sürekli ikiye ayırmakta, bazı davranışlarımızı ‘‘iyi, bazı davranışlarımızı da ‘‘kötü’’ olarak nitelemekte, iyi olan davranışların sürekli yapılmasını emretmekte, kötü olan davranışlarımızın ise yapılmasını yasaklamaktadır. Sürekli içimizde duyduğumuz, çok yakından yaşadığımız bu duygu veya olgunun evrensel bir nitelik taşıdığını da görmekteyiz. İşte bu olgu veya duygu, insan davranışlarının bir ölçüsünü (kriterini) ortaya koyan ahlak duygusu veya ahlaki değerdir. **Hakikat değeri** bilgimizin doğru mu yanlış mı olduğunun ölçüsünü verirken, **ahlaki değer**, hareket ve davranışlarımızın iyi mi, kötü mü olduğunun ölçüsünü vermekte, onları değerlendirmektedir. Sonuç olarak, hareket ve davranışlarımızın iyi mi, kötü mü olduğunu belirleyen sosyal değere ahlak veya iyilik değeri diyoruz⁵¹.

cc. Güzellik Değeri (Estetik Değerler)

İnsanın yeryüzündeki başka bir temel faaliyeti, ilgisi veya arayışı, güzellik arayışı ve güzele ulaşma çabasıdır. Hayatımızda hakikat ve iyilik değerlerinin yeri kadar da güzellik değerinin yeri vardır. İnsanın uyandığında elini yüzünü yıkaması, saçını özenle taraması, bayların tıraş olması, bayanların makyaj yapması, giysilerin ve diğer gerekli eşyaların en güzelini, alımlı olanını almaya çalışması ve de özetle içimizi ve dışımızı kuşatan ve temelde güzellik duygusunun hareket ve davranışlarımıza yansımaları gösteren binlerce olayla karşı karşıya kalırız. Bütün bu örneklerde görüldüğü gibi hayatımızı yönlendiren, fiil ve davranışlarımızın ölçü veya kriterini ortaya koyan temel değerlerden biri de güzellik değeridir.

Daha önce değindiğimiz gibi sahip olduğumuz bilginin doğruluğunu veya yanlışlığını hakikat değerini ölçü olarak, davranışlarımızın iyi veya kötü olduğunu, ahlaki değer olan iyilik değerinin verdiği ölçü veya kriterle belirlenmektedir. Acaba biz karşılaştığımız birçok objeyi ‘‘güzel’’ veya ‘‘güzel değil’’ derken ve

51 Ayrıntılı bilgi için bkz. Aral, *Hukuk Felsefesinin Temel Sorunları*, s.47 vd.,94 vd.; Aral, *a.g.e.*, *Toplum ve Adaletli Yaşam*, s.94 vd.; Kılıoğlu, *a.g.e.*, s.135 vd.; Tunali, *a.g.e.*, s.131 vd.; Osman Pazarlı, *İslam Ahlakı*, 2. Basım, İstanbul, 1980.

böyle değerlendirirken hangi ölçü veya kriteri esas almaktayız? İşte burada insanoğlunun yeryüzüne gelirken, sadece hakikat ve iyilik değerleri ile donanıp gelmediği, yanında üçüncü bir manevi değer daha getirmiş olduğunu anlıyoruz. Bu üçüncü manevi değer bizim karşılaştığımız güzellik objelerinin güzel olduğunun veya böyle olmadığının (çirkin olduğunun) ölçü veya kriterini vermekte ki bizde onunla güzel veya çirkinlik yargısını verebilmekteyiz. Verdiğimiz güzel veya güzel değil yargısında yanılmış olabiliriz. Güzel bulmadığımız, gerçekte güzel olabilir, güzel bulduğumuz da gerçekte güzel olmayabilir. Önemli olan bizim güzel bulma ve çirkin bulma yargılarını verebilecek (bazen yanılısak da ki bazen yargıçlar da yanılır) bir ölçü veya kritere sahip olmasıdır. İşte aynı hakikat ve iyilik değerinde olduğu gibi insanoğlunun karşılaştığı objelerin, sanat eserlerinin güzel mi çirkin mi olduğunun ölçüsü olan sosyal değere güzellik değeri veya **estetik değer** diyoruz.

Görüldüğü gibi insan oğlu yeryüzünde sadece hakikatı ve iyi olanı arama faaliyetini veya tavrı içinde olmayıp aynı zamanda güzelliğe ulaşma faaliyeti ve tavrı içindedir. Nasıl hakikat kavramının araştırılmasından bilim alanı, iyilik değerinin araştırılmasından da ahlak doğmuş ise, güzel ve güzellik kavramına dair araştırmalardan da **estetik** denilen bir değer bilimi ortaya çıkmıştır. Estetik bilimcilerine göre, insanın yeryüzünde, hakikat ve iyiliği arama faaliyeti yanında, ayrıca bir de “estetik faaliyeti” vardır. Estetik faaliyet de bilme faaliyetine çok benzer. Bir tarafta “güzel” bulduğumuz bir varlık, örneğin, bir dağ manzarası, bir sanat eseri, kısaca estetik varlık, estetik obje vardır. Diğer tarafta ise bu estetik varlıkla, estetik ilgi içinde bulunan, onu estetik olarak algılayan, ondan hoşlanan veya estetik haz duyan bir süje vardır ki buna estetik süje denir.⁵²

Estetik süje, estetik obje karşısında, estetik bir tavır alma içindedir. Estetik tavır alma nedir? Estetik tavır almayı Tunalı, eski ama güzel bir köşkü seyreden kişinin bakışında, çok güzel açıklamıştır.⁵³

“Şu an pencereden karşıda geniş bahçe içindeki eski köşke bakıyorum. Bu bakışımı çeşitli kategoriler ile belirleyebilirim. Sözgelimi, bu köşk ne zaman ve kim tarafından yaptırılmıştır? Bu köşkün uslubu ve sanat değeri nedir? Ya da, köşkün bugünkü parasal değeri nedir? Kiraya verilse ayda ne getirir? vb. gibi sorular açısından köşke bakabildiğim gibi bu türden hiçbir soru sormadan yalnız ondan hoşlanarak, ondan haz duyarak onu seyredebilirim. Aynı obje’ye, aynı köşke bakışım, yukarıda sorduğum soruların türüne göre, birbirinden farklı bir erek ve anlam elde ediliyor. Şimdi bu farklılıklar nerede kendini gösteriyor? İlk birinci bakış tarzını el alalım: Bu bakış tarzı “köşkün ne zaman ve kimin tarafından yaptırıldığı?” sorusuyla ortaya çıkıyor. Ya da “üslubunun ne olduğu, sanat

52 Tunalı, *Estetik*, s.23.

53 Tunalı, *Estetik*, s.23, 24.

*değerinin ne olduğu?” soruları ile, bu sorular açısından köşke bakmak, onun hakkında tarihsel ve sanat tarihi yönünden bilgi edinmek isteyen bir bakış tarzını ya da tavır almayı gösterir. Böyle bir tavır; bilgi edinmek isteyen bir tavır; bilgisel bir tavrıdır. Böyle bir tavrın belli bir ereği vardır, obje’ler hakkında bilgi, doğru bilgiler elde etmek. Bundan ötürü böyle bir tavra düşünsel-bilgisel tavır ya da intellektüel tavır alma adı verilir. İkinci öbür bakış tarzına, köşkün parasal değerini soran bakış tarzına gelince, bu bakış tarzı pratik-ekonomik bir tavır olarak adlandırılabilir. Bu bakış tarzı içinde bakanın pratik ya da ekonomik yarar gibi bir ereği vardır. Üçüncü tavra gelince: Bu bakış tarzı, yapıya, köşke, hiçbir soru sormadan, salt seyretmek için yönelir, ondan hoşlanmak, ondan haz duymak için onu seyreder. Yapının ne tarihselliği, ne sanat değeri, ne de ekonomik değeri vb. gibi sorular onu hiç mi hiç ilgilendirmez, onu köşkü seyretmek için seyretmenin dışında hiçbir şey ilgilendirmez. Böyle bir tavır almaya da estetik tavır alma adı verilir”.*⁵⁴

dd. Hak (adalet) Değeri (Hukuki Değerler)

Manevi değerlerden sonuncusu hak veya adalet değeridir. İnsan hakikatin, iyilik ve güzelliğin ne olduğunu bilmek istemenin yanında, hak ve adaletin de ne olduğunu araştıran, bilmek isteyen varlıktır. Her gün içinde hak ve adalet değerinin tüttüğü nice olayla karşılaşırız. Hele medya, televizyon ve gazeteler, her gün kamuya sunduğu haberlerde bunun nice ilginç örnekleriyle karşımıza çıkar. Henüz bu gün işe başlayan acemi işçi, sabah kahvaltı yapmadan işe başladığından, bir tersanede gemi inşası sırasında, başı dönünce yükseklerden düşerek can vermiştir. Her gün kocasının şiddet ve hakaretine dayanamayan kadın tartışma sırasında kocasını bıçakla öldürmüştür. Acil servise getirdiği hastasını, doktorun muayene ve tedaviyi eksik ve yetersiz bulan hasta sahibi doktora saldırmıştır. Hatalı sollama sonucunda, trafik kazasına sebep olan sürücü 18 kişinin ölümüne yol açmıştır. Her gün bu ve benzeri binlerce olay ortaya çıkmaktadır. Bütün bu görüp işittiğimiz olayları ve bu olayların faillerini içimizde yargılamadan bir değer yargısında bulunmadan edemeyiz. Bütün bu olaylar karşısında insan, dışından açıkça belirtmese de, içinden bu olaylar ve olayların failleri hakkında hükmünü vermekte bazılarını haklı, bazılarını ise haksız bularak, hiç de üstüne bir vazife olmadığı halde, onlarla ilgili bir yargıda bulunmaktadır. Neden insan bu değerlendirmeleri yapıp bu olaylar ve failleri hakkında bir değer yargısında bulunuyor da esasen, birbirinin avı olan, güçlünün zayıf olanı, büyüğün küçüğü, savunması güçlü olanın savunması zayıf olanı avladığı ve bu avla hayatını sürdürdüğü hayvanlar dünyasında, ne değerlerden, ne değer yargılarından söz açılabilir? Kaçarken neredeyse otomobil hızına ulaşan impalanın, geyiğin ve diğer hızlı koşan hayvan-

54 Tunalı, *Estetik*, s.25,26.

ların karşılaştığı saldırılar ve olaylarla ilgili ne bir düşüncesi, ne bir değer yargısı görülebiliyor. Onların bunca koşma yeteneğine rağmen, düşünme ve değerlendirme yetenekleri niçin yoktur? Yoksa var da biz mi bu bilgilere ulaşamıyoruz? Neden hayvanlarda bir kültür ve uygarlık geliştirip, devlet ve toplum oluşturamıyorlar da, bunlar sadece insanda ve insan toplumlarında ortaya çıkabiliyor? Bizce bu soruların asıl cevabı, insanın yeryüzüne sosyal veya insani değerlerle, en azından bu insani değerlerin özü ve temeli ile birlikte, gelmiş olmasındandır. İnsan düşünme ve değerlendirme yeteneklerini içinde barındıran bu sosyal veya insani değerle birlikte gelmeseydi, o da diğer hayvanların dünyası gibi bir dünyada yaşayıp gidecekti. İnsanla hayvan arasındaki fark bu denli **açılmayacaktı. İnsan da hayvan gibi yaptıklarından, hareket ve davranışlarından da sorumlu olmayacaktı.**

İnsanın karşılaştığı, hareket ve davranışları, olayları bir de hak ve adalet duygusu çevresinde değerlendirmesi kaçınılmaz bir durumdur. İçinde yaptığı bu değerlendirmeyi, bazen baskılara maruz kaldığından, bazen başka nedenlerle dışa vuramayabilir. Ama karşılaştığı hareket ve davranışları, olay ve ilişkileri bir de haklılık-haksızlık, adalet ve zulüm, hukuka uygun-hukuka aykırı olup olmadığı (adalet değeri) noktasından değerlendirmekte ve çeşitli değer yargılarında bulunmaktadır ve bulunmaya da devam edecektir. İşte sosyal ve insani bir değer olarak hukukun çıkış noktası burasıdır.⁵⁵

B. Maddi Değerler (iktisadi değerler)

Maddi değerlerin de sosyal değerlerden biri olup olmadığı başlangıçta tartışılabilir. Çünkü “sosyal değerler” dendiğinde, öncelikle akla gelen “manevi sosyal değerler” başlığı altında üzerinde durduğumuz sosyal değerler gelir. Halbuki manevi sosyal değerler (ki bunlar temel sosyal değerlerdir ve bir çok alt değeri de içine alır) yanında, maddi değerler de (iktisadi değerler) vardır. Esasen bunlar toplumun ekonomik değerlerini oluşturmaktadır.

aa. Maddi değer kavramı

Maddi değerler, esas itibarıyla maddi ihtiyaçlarımızı karşılayan, elle tutulup gözle görülebilen, maddi, fiziki veya cismani bir varlığa sahip, üzerinde hakimiyet ve mülkiyet tesis edilebilen, ölçülüp tartılabilen şeyler (nesnelere) dir.

İnsana hayat veren, onu canlı bir varlık olarak ayakta tutan gıda maddeleri, soğuktan ve sıcaktan koruyan giysiler, işlerimizi görürken

55 Daha geniş bilgi için bkz. Kılıoğlu, *a.g.e.*, s.132 vd.; Vecdi Aral, *Toplum ve Adaletli Yaşam*, İstanbul,1988; Vecdi Aral, *a.g.e.*, s.41 vd., 161 vd.; Vecdi Aral, *Hukuk Felsefesinin Temel Sorunları*, s.41 vd.

kullandığımız makineler, cihazlar, çeşitli alet ve araçlar da birer sosyal değerdir. Hatta toplumun maddi yapısını, sosyal yapının temeli olarak gören, üretim ilişkilerini (maddi ilişkileri) toplumun alt yapısı kabul edip, toplumun manevi yapısını (din, hukuk, ahlak) üst yapı olarak niteleyen ve alt yapının üst yapıyı belirlediğini ileri süren tarihi materyalizm (matérialisme historique) toplum görüşünü maddi değerlere dayandırmaktadır. Günümüzde toplumun maddi yapısını en üstün değer olarak ele alan dünya görüşleri yanında, kişinin ve toplumun hayati ihtiyaçlarını karşılayan malların birer sosyal değer kabul edilmesinde tereddüde düşülmesi, önce hayatın gerçeklerine ters düşmektedir. Maddi değerler, insana yeryüzünde sunulmuş öyle değerlerdir ki, onlardan bir an olsun mahrum yaşayamamaktayız. İçtiğimiz suyun, yediğimiz besinin, soluduğumuz havanın yokluğuna veya yoksunluğuna, kaç saat, kaç gün dayanabiliriz? Kişi ve toplum için bunca hayati önem taşıyan maddi değerlerin sosyal adalete aykırı bölüşülmesi hatta geri kalmış ülkelerin ekonomik ve doğal kaynaklarının kalkınmış güçlü ülkelere sömürülüp talan edilmesi olgusu da, bizi, maddi değerler içindeki insani dokuyu görmeye zorlamakta, insanın et ve kemik gibi maddi unsurlar yanında, aynı zamanda manevi unsurlardan da oluştuğunu açıkça göstermektedir.

bb. Mal Kavramı

Maddi değerler de manevi değerler gibi, bireysel ve sosyal hayatımızda büyük önem taşırlar. **Maddi değerler, hava, su, toprak ve bunların oluşturduğu doğal çevrede yaşayan canlı veya cansız varlıklar, ontolojik (varlıkbilimsel) açıdan zaten felsefenin de konusunu oluştururlar. Fakat sosyal değerlere dahil olmaları nedeniyle değer felsefesinin (aksiyoloji) de ayrıca konusunu oluşturduğunu belirtmek gerekir.**

Maddi değerler esas itibariyle mallardan oluşur. **Mallar**, insanların ihtiyaçlarını karşılayan ekonomik değerler olduğu için, felsefenin yanında aynı zamanda iktisat biliminin, hatta hukukun da temel kavramlarından biridir. Burada sadece maddi değerleri oluşturan şey, mal ve eşya kavramlarına kısaca değinmek gerekir.

Şey (nesne), eşya kavramının tekilidir ve bu nedenle eşya hukukunda ele alıp incelenen bir kavramdır. **Dış alemi meydana getiren**, insandan başka veya insanın dışında her türlü maddi veya gayrimaddi varlıklara şey (chose, gegenstand) denir.⁵⁶ Şeyler insanlara yararlı oldukları oranda, insanların onlara ilgi ve ihtiyaçları artmaktadır.

Mal, ‘‘insanların ihtiyaçlarını gideren ve bu itibarla onlarca faydalı telakki edilen şeylere’’ denir⁵⁷. Görüldüğü gibi şey, mal kavramına göre, daha üst ve onu

56 Jale G. Akipek, *Türk Eşya Hukuku (Ayni Haklar)*, Ankara, 1965, s.27.

57 Akipek, a.g.e., s.28.

kapsayan bir kavramdır. Fakat mal kavramını tanımlarken ona insan emeğini de ilave etmek gerekir. Buna göre **mal**, insanların ihtiyaçlarını gideren ve bu itibarla onlarca yararlı kabul edilen, az çok insan emeğiyle üretilen şeylerdir. Mallar, hukukta, maddi mallar veya maddi olmayan mallar olarak ikiye ayrıldığı gibi, taşınır mal veya taşınmaz mallar olarak yine ikiye ayrılır⁵⁸.

Eşya ise, insanların ihtiyaçlarını gidermeye yarayan, iktisabı mümkün olan yani üzerlerinde fiili ve hukuki hakimiyet kurabilmeye uygun olan maddi mallardır⁵⁹. Bir şeyin veya malın eşya olabilmesi için, mutlaka bir kişinin bunlar üzerinde hakimiyet kurması gerekmesede, o şeyin veya malın iktisap edilebilir nitelikte olması gerekir⁶⁰.

C. Hem maddi hem manevi bir değer: Emek

Manevi ve maddi değerlerin yanında, emeğin de bir sosyal değer olduğunu belirtmemiz gerekiyor. Fakat emek hem maddi hem manevi niteliğe sahip bir sosyal değerdir. Bu niteliği itibarıyla da diğer sosyal değerlerden ayrılır. Her şeyden önce emek dediğimiz varlık bir insandır. İşçinin veya çalışanın fizik varlığı ile emek varlığı sanki birbirinden ayrı varlıklarmış gibi düşünülmüş, bu da onların emeğinin sanki bir malmış gibi telakki edilmesine yol açmış, **bu durum emeğin hem maddi**, hem manevi bir nitelik taşıdığını, ama bu iki niteliğin bir birinden kopamaz ve ayrılamaz bir bütünlük oluşturduğunu **görmemizi** bir ölçüde engellemiştir. Halbuki emeğin hiçbir zaman bir mal olması **düşünülemez. Çünkü mal dediğimiz şey, zaten insan emeği ile üretilmiş** ekonomik değerlerdir. İnsan emeğinin işleminden geçmeyen hiçbir sanat eseri, esere dönüşmediği gibi, insan emeği ile bir temasta bulunmayan, onun alın teriyle yoğrulmayan hiçbir hammadde de mala dönüşmez. Dağdaki kendi kendine yetişen dağ meyveleri, bizim onların yetişmesinde hiçbir emeğimiz olmadığı için, o dağ başında kaldıkça, onlar bir mala dönüşmez. Fakat dağları belleri aşıp, o dağ meyvelerini heybemize doldurup pazara getirdiğimizde, artık onlara insan emeği sinmiş olduğu için, bu kadarcık emekle bile o dağ meyveleri bir mala dönüşmüştür. Yani sonuçta mal emeğin ürünüdür. Emek sahibi olarak işçi, doğadaki kaynakları mala kendisi dönüştürmekte, kendisi ise asla mala dönüşmemekte, dönüşmemektedir. Fakat insanların bir mal telakki edildiği, hukukun, giderek hak ve borçların muhatabı bile olamayan varlıklar olarak düşünüldüğü tarihi dönemler olmuştur.

Kişilerin maddi veya manevi ihtiyaçlarını gideren, hukuk ve ahlaka da aykırı olmayan insan faaliyetlerine **iş (çalışma, emek, hizmet)** denir. **İş veya emek kavramının başlıca üç unsuru olduğunu görürüz: Bunlardan ilki ihtiyaç kav-**

58 Akipek, *a.g.e.*, s.28.

59 Akipek, *a.g.e.*, s.29.

60 Akipek, *a.g.e.*, s.29.

ramıdır. Yani bizim, **işçinin yaptığı iş veya faaliyete** ihtiyacımız vardır. Bu aktif veya pasif bir faaliyet olabilir. Çevremizde gördüğümüz her şey (elimizdeki defter, kitap ve kalemler, üniversite binası, yollar, caddeler, bağlar, bahçeler) hep çalışanların emeği sonucunda ortaya çıkmıştır. Emek (iş) kavramının ikinci unsuru, onun bir **insan faaliyeti** olmasıdır. **Böylece hayvanların, arıların, makine ve robot gibi insan** olmayanların çalışması iş kavramının dışında kalmaktadır⁶¹. **İş kavramının üçüncü unsuru ise, yapılan iş veya faaliyetin hukuk ve ahlaka uygun** olmasıdır. Örneğin adam öldürmek, kaçakçılık yahut fuhuş hukuken ve ahlaken geçerli bir iş sayılamaz⁶². **Görüldüğü gibi, emek kavramının temeli, onun bir insan faaliyeti olmasında ortaya çıkar. Diğer unsurlar (ihtiyaç ile hukuk ve ahlaka uygunluk) önce insan faaliyetinin varlığına bağlıdır.**

Daha önce de belirtildiği gibi, emek hem maddi, hem manevi nitelikli bir sosyal değerdir ve bu iki nitelik birbirinden kopmaz bir şekilde bir bütünlük oluşturur. Örneğin emeğimiz bizim şahıs varlığımızın içinde yer alır. Bizim kişiliğimizden ayrı bir varlığı yoktur. Başkasına teslim edilemez, devredilemez, bölünüp başkalarına dağıtılamaz. Başkalarına miras kalamayacağı gibi, başkalarının emeği de bize miras kalmaz. Her kişinin emeği biriciktir ve kendine özgüdür. **Bütün bunlar emek ile emek sahibi şahsın aynı varlık olduğunu gösterir dolayısıyla insan nasıl maddi ve manevi unsurları kendi benliğinde taşıyorsa, bir insan olan işçi de aynı unsurlara sahiptir. Bu durum emeği hem maddi değer hem manevi değer sahibi kılmaktadır.** Emeğin maddi olan yanını görmemek zaten düşünülemez. **Çünkü insanın ete kemiğe bürünmüş fiziki yapısı zaten ortadadır ki bu yapı emeğin maddi unsurunu oluşturmaktadır.**

İnsan emeğinin mal ve hizmet üreten, dolayısıyla maddi ve manevi ihtiyaçları karşılayan bu özelliği yanında, sosyal değerlerle ilgili düşünme ve araştırma faaliyetlerinin de bir emek veya iş olduğu ileri sürülerek, iş kavramını bütün değerlerin temeli olarak kabul eden abartılı görüşler de ortaya atılmıştır.⁶³ Fakat iktisat felsefesinde emeğin yeri asla küçümsenmemiştir. Örneğin **Adam Smith'e göre, ulusal zenginliğin asıl kaynağını emek** oluşturduğu gibi⁶⁴, **David Ricardo'ya göre ise, değeri yaratan emektir, sermaye ise birikmiş emekten başka bir şey değildir. Fakat** ne yazık ki bu görüşlerin uygulamayı fazla etkilemediğini, bu olumlu görüşlerin emeğin değil de sermayenin yüceltilmesinde bir dayanak olarak kullanıldığını görmekteyiz.

61 Ülken, *Bilgi ve Değer*, s.281.

62 Ercan Akyiğit, *İş Hukuku*, 8.Baskı Ankara, 2010, s.83; Kenan Tunçomağ, *İş Hukuku*, Cilt I, İstanbul, 1979, s.101,102.

63 Ülken, *Bilgi ve Değer*, s.281.

64 İter Akat, *Endüstri Toplum Bilimi*, İzmir 1984, s.87.

Kaynakça

- Akarsu, Bedia, *Çağdaş Felsefe*, 2. baskı, İstanbul, 1987.
- Akarsu, Bedia, *Max Scheler 'de Kişilik problemi*, İstanbul, 1962.
- Akarsu, Bedia, *Ahlak Öğretileri*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1982.
- Akat, İlder, *Endüstri Toplum Bilimi*, İzmir, 1984.
- Akyiğit Ercan, *İş Hukuku*, 8. baskı, Ankara, 2010.
- Aral, Vecd, *Toplum ve Adaletli Yaşam*, İstanbul, 1988.
- Aster, E. Von, *Felsefe Tarihi Dersleri*, I (Çev. Macit Gökberk), İstanbul, 1943.
- Avcı, Nazmi, *Toplumsal Değerler ve Gençlik*, İstanbul, 2007.
- Aydın, Mustafa, *Bilgi Sosyolojisi*, İstanbul, 2004.
- Bilgin, Nuri, *Sosyal Psikolojide Yöntem ve Pratik Çalışmalar*, İstanbul, Sistem Yayınları, 1995.
- Cüceloğlu, Doğan, “Değerler, Yaşam ve Eğitim Üzerine Birkaç Gözlem ve Öneri”, *Değerler Eğitimi, Konferans Bildirileri*, İstanbul, 2012.
- Erdem, Artan, İ. - Börü, D. - İslamoğlu, G. - Yurtkoru, S., *Üniversite Gençliği Değerler Araştırması*, İstanbul, TESEV Yayınları, 2005.
- Fichter, Joseph, *Sosyoloji Nedir?*, çeviren Nilgün Çelebi, 3. baskı, Ankara, Atilla Kitabevi, 1996.
- Hançerlioğlu, Orhan, *Felsefe Ansiklopedisi*, Cilt I, İstanbul, 1976.
- Hançerlioğlu, Orhan, *Felsefe Ansiklopedisi, Kavramlar ve Akımlar*, Cilt 6, İstanbul, 1979.
- Kıllıoğlu, İsmail, *Ahlak-Hukuk İlişkisi*, İstanbul, 1988.
- Kızılçelik, Sezgin - Erjem, Yaşar, *Açıklamalı Sosyoloji Terimleri Sözlüğü*, Konya, 1992.
- Marshall, Gordon, *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. Osman Akınhay, Derya Kömürçü, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1999.
- Mengüşoğlu, Takiyettin, *Felsefeye Giriş*, 3. Baskı, İstanbul 1983.
- Mengüşoğlu, Takiyettin, *İnsan Felsefesi*, İstanbul, 1988.
- Mill, Jhon Stuarth, *Faydacılık*, çeviren Nazmi Coşkunlar, Ankara, MEB Yayınları, 1946.
- Nazmi Avcı, *Toplumsal değerler ve Gençlik*, Ankara, 2007.
- Tuğral Süleyman, *Kur'an'da Değerler Sistemi*, Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2008.
- Tunalı, İsmail, *Esetik*, İstanbul, 2004.
- Tunçomağ, Kenan, *İş Hukuku*, Cilt I, İstanbul, 1979.
- Tural, Süleyman, *Kuran'da Değerler Sistemi*, Ankara 2008.

Ülken, Hilmi Ziya, *Bilgi ve Değer*.

Ülken, Hilmi Ziya, *Sosyoloji*, İstanbul, 1943.

Ülken, Hilmi Ziya, *Değerler*, İstanbul, Kültür ve Sanat, 1965.

